

UOT 631. 47. 581

Vəfa Eldar qızı TAĞIYEVA
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, baş müəllim
nurana.tagizade@mail.ru
10.30546/4.71.2023.152

ARAN İQTİSADI-COĞRAFI RAYONUNUN YANACAQ-ENERJİ RESURSLARI MURADXANLI NEFT YATAĞI

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - neftin iqtisadiyyatın inkişafında əhəmiyyətini və sənayenin gəlirli sahələrindən biri olduğunu nəzərə alaraq Azərbaycanda enerji resurslarının inkişafının qısa tarixinin araşdırılması və perspektiv inkişaf imkanlarının tədqiqi yolu ilə neft çıxarılmasında və emalında istismarda olan neft quyularının potensial imkanlarının araşdırılmasından ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası - tədqiq edilən problemə kompleks və sistemli yanaşma, neft sənayesinin tarixinin analizi, elmi-texniki amillərin təbiiq ilə enerji resurslarının istismarına təsirinə təhlili, habelə neft quyularının potensial ehtiyatlarının hesablanması ilə bağlı müxtəlif metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın təbiiq əhəmiyyəti - əldə olunan nəticələrdən karbohidrogen ehtiyatlarının mənim-sənilməsi üçün əlverişli olan ərazilərin müəyyən olunmasında, neft yataqlarının müəyyən olunub sənayedə təbiiq olunmasında, habelə elmi-metodoloji və praktiki məsələlərin həllində istifadə olunma bilər.

Tədqiqatın nəticələri - elmtutumlu və gəlirli sahə olduğunu əldə əsas tutaraq ölkədə neft sənayesinin səmərəli və perspektivli inkişafını təmin edən tövsiyə, metod və təkliflərin hazırlanıb sınaqdan keçirilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - Azərbaycanda neft ehtiyatlarının sənaye üsulu ilə çıxarılmasının inkişaf tarixi, onun iqtisadiyyatın inkişafındakı rolu, istismarı və potensial göstəriciləri, yataqların geoloji quruluşu, istismarı araşdırılmışdır. Geoloji tədqiqatlar aparılması yolu ilə yeni-yeni neft quyularının tapılıb aşkar olunması, yeni texnologiyaların təbiiq ilə quyuların neft ehtiyatlarının hesablanması və buradan çıxarılan neftdən nə qədər gəlir əldə etməyin mümkünlüyünün hesablanması elmi yenilik kimi dəyərləndirilə bilər.

Açar sözlər: *neft, qaz, enerji resursları, təbii sərvət, energetika, elektrik.*

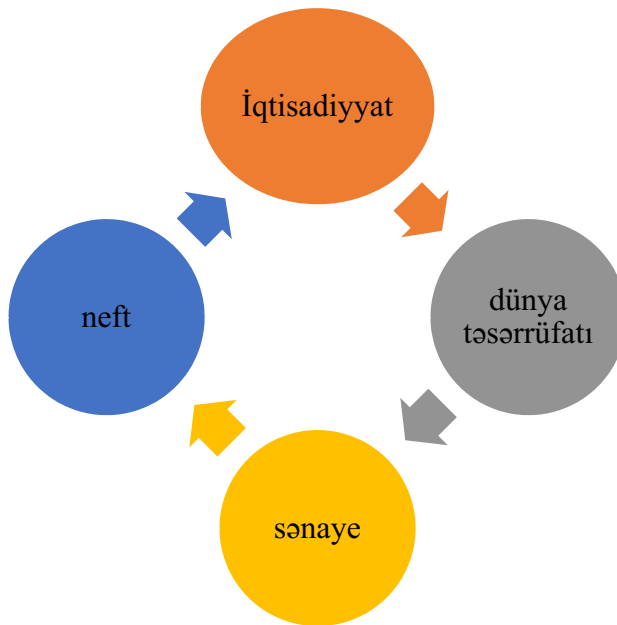
Giriş

Azərbaycan Respublikası və xalqı global bir dünyada yaşayır. Qlobal dünyanın əsasını iqtisadiyyat təşkil edir. İqtisadiyyat isə durmadan inkişaf edir. Sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyatın əsasını dünya təsərrüfatı təşkil edir. Zəncirvari inkişaf edən təsərrüfatda əsas pay sənayeyə məxsusdur. Sənaye təsərrüfatın aparıcı sahəsi olmaq etibarə ilə yanacaq-enerji resurslarına arxalanır. Yanacaq enerji resurslarında əsas potensial neftə məxsusdur.

Azərbaycan Respublikası zəngin yeraltı və yerüstü təbii sərvətlər səltənətinə malikdir. Bu zəngin resurs potensiallarından biri də karbohidrogen ehtiyatlarıdır. Karbohidrogen ehtiyatlarının ən başlıca sahəsi olan neft həm Respublikanın, həm də Aran iqtisadi-coğrafi rayonunun iqtisadiyyatının tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Təsərrüfatın mühüm sahəsi olan sənayenin əsas yanacaq-enerji resursu sayılan neft çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Zaman-zaman neftdən müxtəlif vasitələr üçün istifadə edilmişdir. İstər müxtəlif sənaye müəssisələrinin inkişafında, istərsə də təsərrüfatın digər sahələrində neftin xüsusi çəkisi olmuşdur. [3, s. 98]

Azərbaycan Respublikası qədim zamanlardan neft ölkəsi kimi tanınmışdır. Quruda və suda hasil olunan neft müxtəlif areallarda yayılmışdır. Bu yataqların əksəriyyəti Aran iqtisadi-coğrafi rayonunun payına düşür. Rayonda müxtəlif dövrlərə təsadüf edən neft yataqları aşkar edilmişdir. Bu neft yataqları müxtəlif dərinliklərdə aşkar olunub istismara verilmişdir. Müxtəlif geoloji quruluşa malik olan bu yataqlar müxtəlif struktura malikdir. Aran iqtisadi-coğrafi rayonu neft yataqlarının

istismarına və hasilatına görə Respublikada ikinci yerdə durur. Respublikada hasil olunan neftin 26 % -i bu rayonun payına düşür. Burada olan neft yataqları 1930-cu ildən istismar olunmağa başlanmışdır. Son zamanlara qədər istismarda olan neft yataqları Kürövdağ, Mişövdağ, Neftçala, Qalmaz, Muradxanlı, Mollakənd, Kürsəngidir. Yuxarıda adları qeyd olunan neft yataqları əsasən Mezazoy erasına aiddir. Yanacaq-energetika kompleksinin inkişafında məhz bu ərazidən çıxan neftin böyük əhəmiyyəti vardır. Rayonda əsas ixtisaslaşmış sahələrdən biri də neftçıxarmadır. Ərazidə istismar olunan neft yatağında neft müxtəlif üsullarla çıxarılır.

Dünya təsərrüfatı

Hələ ilk zamanlarda, yəni 1936-1937-ci illərdə alim və mütəxəssislər tərəfindən İmişli rayonu Muradxanlı kəndi ərazisindəki Muradxanlı neft yatağı haqqında ilkin olaraq elmi praqnozlar verilməyə başlanmışdır. Sonralar bu praqnozların sübut olunması üçün müxtəlif elmi və praktiki araşdırmalar aparılmışdır. Müxtəlif illərdə bir çox alimlər burada yataqların hətta 6-7 km dərinlikdə olması barədə mülahizələr irəli sürmüşdür. [7 s 129]

Muradxanlı neft yatağı

Olduqca mürəkkəb geoloji xüsusiyyətlərə və tektonik quruluşa malik olan Muradxanlı neft yatağı uzun müddət çoxsaylı geoloqların, coğrafiyaşünasların və alimlərin nəzər və diqqətini cəlb etmiş və onlar bu aktiv neft yatağı haqqında müxtəlif mülahizələr söyləmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, hətta müasir dövrdə də yatağın geoloji xarakteristikası barəsində tam olaraq elmi faktlara söykənən fikir yürütmək mümkün deyil.

Lakin ilkin olaraq Muradxanlı neft yatağı və onun geoloji quruluşu, eyni zamanda tektonik xüsusiyyətləri haqqında Azərbaycan Respublikasının görkəmli geoloq alimi, akademik Ş.F. Mehdiyev indiyə qədərki praqnozları ümümləşdirərək yekun qərar qəbul etmişdir.

Belə ki, 1968-ci ildən etibarən Aran iqtisadi-coğrafi rayonunun inzibati rayonu olan İmişlinin şimal-qərb zonasında Kür çayının sağ sahilləri boyunca yerləşən Muradxanlı neft yatağının geoloji quruluşu, seysmikliyi, tektonik xüsusiyyətləri və qravimetrik, eyni zamanda maqnitimetrik xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq artıq qazma işlərinin başlanılmasına dair qərar qəbul olunmuşdur. Yatağın uzunluğu 15 km, eni isə 11 km məsafəni əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, Muradxanlı neft yatağı Azərbaycanda ən dərin və ən qədim neft yatağı hesab olunur. [5, s. 78]

Muradxanlı neft yatağı (ilk neft quyusu)

Aparılan qazma işlərindən sonra yataqda 1971-ci ilin mayında qazılan 5 sayılı quyudan 3761-3798 metr dərinlikdə ilkin olaraq sənaye əhəmiyyətli neft əldə olunmağa başlanılmışdır. Bütün bu nailiyyətlərdən sonra Respublikada ilk dəfə olaraq mürəkkəb geoloji quruluşa malik olan Muradxanlı neft yatağında vulkanik mənşəli, həmçinin üst təbəşir dövrünün çöküntülərindən əmələ gəlmiş neft aşkar olunub istismara verilmişdir. Sonralar yataqda digər neft quyuları da fəaliyyətə başladı. Beləliklə, yataqda olan 53, 58 sayılı digər quyulardan da gün ərzində 300-350 ton olmaq etibarını ilə yüksək hasilatlı neft əldə olunmağa başladı. [6, s. 76]

Muradxanlı neft yatağında neftdən başqa qaz da hasil olunur. Burada təxminən 500 min m³ qaz hasil edilmişdir ki, bunun da əksər hissəsi daxili ehtiyaclara sərf olunmuşdur.

Beləliklə, aparılan yüksək keyfiyyətli qazma işlərindən sonra Muradxanlı neft yatağında 138 quyuyu qazılıb istismara verilmişdir. Bunlardan 78 quyuyu kəşfiyyat quyusu kimi fəaliyyətə başlamışdır. Uzun illər ərzində istismar olunan bu yataq bu gün də öz aktuallığını itirməmiş, sənaye əhəmiyyəti və hasil olunan neftin maye dəyərinə görə Respublikamızın quru ərazisində yerləşən bir sıra neft yataqlarından üstün olması ilə səciyyəlidir. Hazırda Muradxanlı neft yatağı iriləşdirilmiş neft yatağı kimi fəaliyyət göstərməkdədir. Yataqda elektrik təchizatı, neftin hazırlanması sahəsi, mexaniki təmir sahəsi, quyuların əsaslı və cari təmiri sahəsi və neft-qazçıxarma sahəsi fəaliyyət göstərir. Muradxanlı yatağındakı sürətli istismar işlərindən sonra burada olan neftin tükənməsi barədə fikirlər müasir zamanların müzakirə mövzusunə çevrilmişdir. [2, s. 134]

Muradxanlı neft buruğunun işləmə mexanizmi

Nəticə

Məqalədə Azərbaycanın neft səltənəti o, cümlədən Aran iqtisadi-coğrafi rayonunun İmişli inzibati rayonunun tərkibindəki Muradxanlı kəndində yerləşən Muradxanlı neft yatağı və onun istismarı haqqında statistik rəqəmlərə və elmi mənbələrə əsaslanan məlumatlar verilmişdir. Neft quyusunun ehtiyat mənbəyi və onun iqtisadi əhəmiyyəti ətraflı şəkildə şərh edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” (2004- 2008-ci illər): Tammətənlı elektron materiallar məcmuəsi.- Bakı, 2007.- 204 s.
2. Azərbaycanın iqtisadi və sosial coğrafiyası. “Bakı Universiteti” nəşriyyatı, 2010. səh 410.
3. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi. ARDSK.
4. Azərbaycan regionları. Bakı 2017 ARDSK. səh. 806.
5. Azərbaycan kənd təsərrüfatı. Bakı, 2017 ARDSK səh. 608.
6. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi, sosial və siyasi coğrafiyası. N.Ə.Paşayev, N.H. Əyyubov, Z. N.Eminov. 2010. s. 416.
7. Azərbaycan Respublikasının coğrafiyası. III cild. regional coğrafiya. 2015. s. 438.
8. Azərbaycanın iqtisadi və sosial coğrafiyası. 2010. S. 470 A.A.Nadirov, Q.Ş.Məmmədov, R.M. Məmmədov, V.Ə.Əfəndiyev.
9. Azərbaycan Respublikasının coğrafiyası. III cild. fiziki coğrafiya. 2015. s. 421.
10. Azərbaycan Respublikası konstruktiv coğrafiyası. III hissə. Bakı, 2000. s. 436.

Вафа Элдар кызы Тагиева
Азербайджанский Государственный Педагогический
Университет, старший преподаватель

Аранский Экономический Географический Район топливо-энергетические ресурсы Мурадханлинское Нефтяное Месторождени

Резюме

Цель исследования - изучить краткую историю освоения энергетических ресурсов в Азербайджане с учетом важности нефти в развитии экономики и того факта, что она является одной из прибыльных отраслей промышленности, а также потенциальных возможности эксплуатации нефтяных скважин в добыче и переработке нефти путем изучения перспективных возможностей разработки.

Методология исследования – комплексный и системный подход к исследуемой проблеме, анализ истории нефтяной отрасли, анализ влияния на эксплуатацию энергетических ресурсов с применением научно-технических факторов, а также различных методов, связанных с расчетом использованы потенциальные запасы нефтяных скважин.

Прикладная значимость исследования - полученные результаты могут быть использованы для определения районов, пригодных для разработки ресурсов углеводородов, выявления месторождений нефти и их промышленного использования, а также для решения научно-методических и практических задач.

Результатами исследования - являются подготовка и апробация рекомендуемых методов и предложений, обеспечивающих эффективное и перспективное развитие нефтяной отрасли страны, исходя из того, что отрасль является наукоемкой и прибыльной отраслью.

Оригинальность и научная новизна исследования - Исследованы история развития промышленной добычи запасов нефти в Азербайджане, ее роль в развитии экономики, эксплуатационные и потенциальные показатели, геологическое строение и эксплуатация месторождений. подсчет запасов нефти скважин и расчет возможности получения дохода от добытой нефти можно оценить как научную инновацию.

Ключевые слова: *нефть, газ, энергоресурсы, природные ресурсы, энергия, электроэнергия.*

Vafa Eldar Tagiyeva

Azerbaijan State Pedagogical University, senior lecturer

Aran Economic Geographical District fuel energy resources Muradkhanli Oil Field

Summary

The purpose of the study - is to examine the short history of the development of energy resources in Azerbaijan, taking into account the importance of oil in the development of the economy and the fact that it is one of the profitable fields of industry, and the potential opportunities of oil wells in operation in oil extraction and processing through the study of prospective development opportunities.

Research methodology - complex and systematic approach to the investigated problem, analysis of the history of the oil industry, analysis of the impact on the exploitation of energy resources with the application of scientific and technical factors, as well as various methods related to the calculation of potential reserves of oil wells were used.

Application importance of the research - the obtained results can be used to determine the areas suitable for hydrocarbon resources exploitation, to identify oil fields and apply them in industry, as well as to solve scientific-methodological and practical issues.

The results of the research - are the preparation and testing of recommended methods and proposals that ensure the efficient and promising development of the oil industry in the country, based on the fact that the industry is a science-intensive and profitable field.

The originality and scientific novelty of the research.- The history of the development of the industrial extraction of oil reserves in Azerbaijan, its role in the development of the economy, exploitation and potential indicators, the geological structure and exploitation of the deposits were investigated. calculation of oil reserves of wells and calculation of the possibility of obtaining income from the extracted oil can be evaluated as a scientific innovation.

Key words: *oil, gas, energy resources, natural resources, energy, electricity.*